

STRABON'A GÖRE ANTİKÇAĞDA AMASEIA VE ÇEVRESİ

Kamil DOĞANCI*
Recep ALTIN**

Z

Strabon, M 64/3-MS 24 yılları arasında yaşamış nl Amasyalı coğrafyacıdır. Ataları Pontus Krallığı'nda önemli görevler üstlenmiştir. Onyediyedi kitaptan oluşan eseri Geographika'da (=Coğrafya) batıda Atlas Okyanusu'ndan doğuda Indus Irmağı'na kadar uzanan dünya coğrafyası hakkında ayrıntılı bilgiler verir. Eserinde coğrafi bilgilerin yanısıra kültürel ve tarihi olaylara da değinir. Makalemizin konusu olan Amaseia ve çevresini eserinin XII'inci kitabında ele almıştır. Strabon doğum yeri olan Amaseia hakkında ayrıntılı bilgiler verir ve kente iltifatlarda bulunur: "Benim kentim, içinden Iris'in (=Yeşilir-mak) aktığı geniş ve derin bir vadide kurulmuştur. İnsan emeği ve doğa buraya hem kent hem de kale karakterini olağanüstü bir şekilde sağlamıştır." der. Ardından Amaseia çevresinde kurulmuş olan Eupatoria, tapınak kenti Zela ve Anadolu tanrısı MA'ya adanmış Komana vb. gibi dinsel merkezler hakkında bilgi verir. Daha sonra M 64 yılında Pompeius'un Pontus kralı VI. Mithridates'i yenip Pontus bölgesini Roma'nın Bithynia eyaletine bağlamasıyla birlikte bölgede yoğunlaşan kentleşme faaliyetlerine değinir. Strabon'un da belirttiği gibi, bu dönemde bölgede birçok yeni kent kurulurken bu kentleri birbirine bağlayan geniş bir yol ağı da inşa edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Amaseia, Pontus, Komana, Strabon, Zela, Pompeius.

ABSTRACT

Strabo of Amaseia is a geographer who lived between 64/63 BC-24 AD. His ancestors played important roles in the Kingdom of Pontus. Strabo's work Geography consists of 17 books and gives detailed information about the world geography from the Atlantic Ocean in the west to the Indus River in the east. Strabo does not only provide geographical information, he also refers to cultural and historical events. His XIIth book is about the ancient situation of Amaseia and its vicinity also the topic of my paper. Strabo gives detailed information about Amaseia: "My city is situated in a large deep valley, through which

* Dr. Ğr. yesi, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Blm, Nilfer-Bursa, ORCID: 0000-0001-6086-4386, kamil@uludag.edu.tr

** PhD, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Eskiağ Tarihi) Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0001-6162-0666, recepaltin89@gmail.com

flows the Iris River. Both by human foresight and by nature it is an admirably devised city, since it can at the same time afford the advantage of both a city and a fortress." Then he gives information about settlements around Amaseia such as Amisos, the temple states of Zela and Komana. An intense urbanization activity began in the region after Pompey defeated Mithridates VI the king of Pontus in 64 BC. Pompey has also built a large network of roads connecting the cities while building many new cities.

Keywords: Amaseia, Pontus, Comana, Strabo, Zela, Pompey.

Amaseia'lı (Amasya) ünlü coğrafyacı Strabon (MÖ 64/3-MS 24) Pontus Krallığı'nda önemli görevler üstlenmiş soylu bir aileye mensuptu (Radt-Elvers 2008: 865; Honigmann 1931: 76-131; Boyana 1997: 21; Güveloğlu 2013: 730). Onyeddi kitaptan oluşan *Geographika* adlı eserinde batıda Atlas Okyanusu'ndan doğuda Indus Irmağı'na kadar uzanan dünya coğrafyasını ele alır. Eserinde coğrafi bilgilerin yanısıra kültürel ve tarihi olaylara da değinir. Ele aldığı bölgelerin tarihi, akarsuları, dağları, geçim kaynakları, etnik yapısı, folkloru vb. hakkında ayrıntılı bilgiler verir. *Geographika*'nın XII., XIII. ve XIV'üncü kitapları Anadolu coğrafyasına ayrılmıştır. Strabon eserinin XII'nci kitabında Pontus coğrafyasını, sınırlarını, kentlerini ve burada yaşıyan halkları ele almıştır.

Amaseia'nın içinde bulunduğu dağlık Pontus bölgesi; doğuda Kolkhis¹, batıda Paphlagonia², kuzeyde Pontus Euxeinos (Karadeniz), güneyde Kappadokia³ ve Armenia Minor (Küçük Ermenistan) ile çevrelenmişti (Strab. XII, 1.4; XII, 3.1-2; Olshausen-Niehoff 2007: 607; Işık 2001: 11; Tekin 2007: 164; Arslan 2007: 16; Sökmen 2005: 3). Ilıman ve yağışlı bir iklime sahip olan bölgede fındık, zeytin ve meyve yetiştiriliyor, verimli ovalarında hububat tarımı yapıyordu (Tekin 2007: 164; Dönmez 2013: 31). Dağlık arazisi ve yağışlı iklimi hayvancılık için uygun ortam sağlıyor, mimaride ve gemi yapımında ihtiyaç duyulan kereste bölgedeki ormanlardan elde ediliyordu. Bölgenin en önemli akarsuları; Halys (Kızılırmak), Iris (Yeşilirmak) ve Thermedon (Terme Suyu) ırmaklarıydı (Strab. XII, 3.15; Olshausen-Niehoff 2007: 607). Iris, Amaseia'ya gelmeden önce Skylaks (Çekerek Irmağı), Amaseia'yı geçtikten sonra Eupatoria (Erbaa?) yakınlarında Lykos (Kelkit Çayı)

¹ Kafkas dağlarının sınırlandırdığı Kolkhis bölgesinin doğusunda Iberia (Doğu Gürcistan) ve Albania (Aşağı Kur ve Aras nehirleri arasındaki topraklar, günümüzde Kafkas Azerbaycan'ı), kuzeyinde Kaukasus dağları (Kafkas Dağları), güneyinde Armenia (Ermenistan), batısında ise Pontus Euxeinos (Karadeniz) yer almaktaydı. (Strab. XI, 2.14; XII, 3.17-18; Plin. *nat.* VI, 15.39; Arslan 2005: 26; Işık 2001: 13).

² Eskiçağda Paphlagonia kabaca günümüzdeki Batı Karadeniz Bölgesini içine alıyordu. Batısında Bithynia, doğusunda Pontus, güneyinde Phrygia ve kuzeyinde Pontus Euxeinos yer almaktaydı. Paphlagonia'nın en önemli kentleri Pompeiopolis (Taşköprü) ve Amastris (Amasra) idi. (Strab. XII, 1-3; XII, 3-9; Işık 2001: 10).

³ Kappadokia bölgesi Toroslardan Karadeniz sahiline kadar uzanıyordu. Batısında Paphlagonia ve Phrygia, güneybatısında Lykaonia, doğusunda Kolkhis ve Armenia Minor, güneyinde Kommagene ve Kilikia bölgeleri yer alıyordu. (Strobel 2003: 1073-1074).

ile birleşiyor ve Amisos'dan geçerek Pontus Euxeinos'a dökülüyordu. Iris'in Lykos ve Skylaks olmak üzere iki büyük kolu vardı (Pekcan-Yalçiner 1988-1992: 177). Bu kollardan ilki Eupatoria ve Kabeira (Niksar) ovalarından, ikincisi ise Tersakan kolu aracılığıyla Khiliokomon (Suluova), Phazemon (Havza) ve Laodikeia (Ladik) ovalarından geçiyordu (Pekcan-Yalçiner 1988-1992: 177). Bu akarsular hem içme suyu ihtiyacının karşılanması hem de tarımsal açıdan hayati öneme sahipti.

Issos Savaşı'na (MÖ 333) kadar Pers egemenliği altında kalan Pontus bölgesi bu tarihte Makedonyalı Büyük İskender'in imparatorluğuna bağlanmış ve onun ölümünden sonra da ardılları arasında sürekli el değiştirmiştir. Diadokhlar⁴ arasında cereyan eden Ipsos Savaşı'nın (MÖ 301) Anadolu'yu istikrarsızlığa sürüklediği kargaşa ortamında yerel kabileleri egemenliği altına alan Pers soylusu I. Mithridates (MÖ 281-266) Pontus Krallığı'nın temellerini atmış ve Korupedion Savaşı'ndan (MÖ 281) sonra kral unvanını almıştır (Olshausen-Niehoff 2007: 608; Bekker-Nielsen 2014: 41; Bosch 1946: 42; Işık 2001: 12; Dönmez 2013: 31). Uzun süre Pontus Krallığı'nın egemenliği altında kalan bölge, MÖ 70'de L. Licinius Lucullus'un VI. Mithridates'e karşı kazandığı zaferin ardından Roma'nın eline geçmiştir (Plut. *Luc.* 20; App. *Mithr.* 83; Waddington vd. 1904: 26; Oktan 2008: 48; Erciyas 2001: 131; Wilson 1960: 204). VI. Mithridates'i ortadan kaldırmadığı müddetçe bölgenin güvenli olamayacağını düşünen Lucullus, kralı takip ederek Armenia'ya doğru ilerlemiştir. Ancak Lucullus'un yaptığı bu taktik hatayı affetmeyen VI. Mithridates Pontus'a dönerek Romalı generalin burada bıraktığı az sayıdaki Roma kuvvetini ağır bir yenilgiye uğratmıştır (Plut. *Luc.* 35.1; App. *Mithr.* 89; Oktan 2008: 48). Bu yenilgi üzerine Roma Senatosu doğudaki savaşı yürütme görevini M. Acilius Glabrio'ya vermiştir (App. *Mithr.* 90, 91; Plut. *Luc.* 35.3; Cass. Dio XXXVI, 2.2; XXXVI, 14.4; XXXVI, 17.1-2; Eutr. VI, 9; Oktan 2008: 48; Sökmen 2005: 7). Ancak Glabrio'nun böylesine tehlikeli bir düşmanla baş edemeyeceği kısa sürede anlaşılmış ve Akdeniz'deki korsanlara karşı rüştünü ispatlamış olan Pompeius bu savaşı yürütmek üzere olağanüstü yetkilerle Küçük Asya'ya gönderilmiştir (Cass. Dio XXXVI, 44.1-2; App. *Mithr.* 91). Pompeius karşısında başarılı olamayan VI. Mithridates, Bosphoros (=Kırım) kralı olan oğlu II. Pharnakes'in yanına kaçmış ve bir müddet sonra da intihar etmiştir. Kralın ölüm haberini alan Pompeius, Pontus'un önemli kentlerinden Amisos'a gelmiş ve MÖ 65/4 kışında burada hazırlamaya başladığı *Lex Pompeia*'yı MÖ 64/3'de Antiokheia'da tamamlamıştır (Plut. *Pomp.* XLI, 5; XLII, 4; App. *Mithr.* 113; Cass. Dio XXXVII, 20.1; Magie 1950: 368; Oktan 2008: 51). Bu düzenlemeyle Pontus

⁴ Diadokhlar, Makedonyalı Büyük İskender'in varisleridir. İskender'in ölümünden (MÖ 323) sonra imparatorluğu kendi aralarında paylaşmışlar ve farklı bölgelerde hüküm sürmüşlerdir. Diadokhlar; Antipater, Perdikkas, Kassandros, Antigonos, Demetrios, Ptolemaios, Lysimakhos, Eumenes ve Seleukos gibi generallerden oluşuyordu. (Hazel 2002: 81; Perdikkas için bkz. Heckel 2006: 197-202; Ptolemaios için bkz. Heckel 2006: 235-238; Kassandros için bkz. Heckel 2006: 79-81; Lysimakhos için bkz. Heckel 2006: 153-155).

Krallığı'ndan alınan topraklarda 11 *politeia*⁵ (=topluluk, kent) kurulmuş ve bu yeni yerleşimler Bithynia⁶ ile birleştirilerek Pontus et Bithynia eyaleti oluşturulmuştur (Strab. XII, 3.1; Sørensen 2015: 271; Bekker-Nielsen 2014: 41; Olshausen-Niehoff 2007: 608; Burrell 2004: 205; Kaya 2015: 165; Oktan 2008: 60; Tekin 2007: 167; Boyana 2015: 63). Başka bir ifadeyle Pontus Krallığı'ndan alınan toprakların önemli bir kısmı yeni kurulan Pontus et Bithynia eyaletine bağlanmıştır (Strab. XII, 3.1; Cass. Dio XXXVII, 20.1; XLII, 45.3; Liv. *perioch.* 102.1; Plut. *Pomp.* 42.1-2; Tekin 2007: 167; Oktan 2008: 52; Çiğdem vd. 2016a: 11-34). Pontus'un Armenia'ya doğru uzanan kısımları ve Kolkhis dolayları gibi kentsel açıdan gelişmemiş, korunması zor olan sınır bölgeleri VI. Mithridates'e karşı Roma'ya destek veren yerel krallara bırakılmıştır (Strab. XII, 3.1; Kaya 2015: 165; Bekker-Nielsen 2014: 41; Çiğdem vd. 2016a: 25; Olshausen-Niehoff 2007: 608; Magie 1950: 1128; Çiğdem vd. 2016b: 234). Pompeius, kontrol edilmesi çok zor olan bu dağlık bölgeleri yerel krallıklara bırakarak Roma'nın doğu sınırında bir tampon bölge oluşturmak ve burayı güvence altına almak istemiştir.

Lex Pompeia ile birlikte Pontus'ta yoğun bir kentleşme faaliyeti başlamıştır. Strabon Pompeius'un bölgede 11 *politeia* kurduğunu belirtir ancak tam listesini vermez. Bu nedenle farklı öneriler sunulur. En çok kabul gören görüşe göre bu *politeia*'lar şunlardır: Amastris, Amisos, Kabeira-Diospolis, Eupatoria-Magnopolis, Heraklea, Megalopolis, Phazemon-Neapolis, Pompeiopolis, Sinope, Tieum ve Zela. Bazı araştırmacılar Herakleia ve Tieum'un yerine Amaseia ve Nikopolis'i, bazıları da Amaseia ve Abonuteikhos'u koyar. (Wellesley 1953: 296; Fletcher 1939: 18; Magie 1950: 370). Bu 11 *politeia*'ın yedi tanesi Amaseia çevresinde kurulmuştur: Neapolitis (Vezirköprü), Zela (Zile), Diospolis (Niksar), Nikopolis (Eskihisar), Amaseia, Megalopolis ve Eupatoria-Magnopolis (Karasamsun) (App. *Mithr.* 115; Strab. XII, 3.28; XII, 3.37-38; Sørensen 2015: 271; Kaya 2015: 166; Fletcher 1939: 18-19; Çiğdem vd. 2016a: 25; Çiğdem vd. 2016b: 234; Magie 1950: 370-371; Arslan 2007: 486). Bu yerleşimlerden Zela, Amisos ve Amaseia Pompeius'un düzenlemelerinden sonra da eski isimlerini korumuşlardır (Strab. XII, 3.10; Marek 2003: 40; Oktan 2008: 60). Fletcher'e göre bu yerleşimlerden sadece Amaseia geçek anlamada bir *polis*'ti (Fletcher 1939: 18). Pompeius bölgeye yeni kentler kurarken Pontus Krallığı'nın kalelerini yıktırmiş ve kentleri birbirine bağlayan geniş bir yol ağı inşa ettirmiştir. Onun bu politikasının asıl amacı; Pontus'un dağlık coğrafyasının beslediği feodal düzeni ortadan kaldırıp Roma'nın bölgedeki egemenliğini sağlamlaştırmaktı.⁷

⁵ Pompeius tarafından alelacele kurulan bu yerleşimler tam anlamıyla polis özelliklerini taşıymıyordu. Bu nedenle Strabon bu yeni yerleşimleri polis olarak tanımlamaz. (Strab. XII, 3.1; Emir 2014: 114; Çiğdem vd. 2016b: 234).

⁶ İsmi Thrak kökenli kavimlerden alan Bithynia günümüzde İzmit, Adapazarı, Bolu, Bilecik, Zonguldak ve Bursa kentlerinin bulunduğu bölgeyi kapsıyordu. (Hdt. VII, 75; Strab. XII, 4.1; Ksen. *Anab.* VII, 2.22; Plin. *nat.* V, 145; Boyana 2006: 172; Sevin 2001: 29; Işık 2001: 7).

⁷ Bölgedeki derin vadiler ve dik uçurumlar ele geçirilmesi çok zor olan kalelerin yapılması için uygundu. Bu nedenle Pontus kralları hazinelerinin önemli bir kısmını burada yaptırıkları

Pompeius'un Pontus'ta yapmış olduğu bu düzenlemeler *Lex Vatinia* (MÖ 59) ile yasallık kazanmıştır (Plut. *Pomp.* 47.2-6; 48-2.4; Plut. *Caes.* 13.3-5; Suet. *Iul.* 19.2; Liv. *perioch.* 103.5-6; Cass. Dio XXXVII, 55-57; XXXVIII, 7.4; Kaya 2015: 163; Mitchell 1993: 31; Oktan 2008: 55). Bölgede *Lex Pompeia* ile kurulan düzen MÖ 48 yılına kadar çok büyük değişiklikler olmadan yürürlükte kalmıştır. II. Triumvirlik⁸ döneminde doğudaki eyaletlerin yönetimini üstlenen M. Antonius, Parthlar'a karşı başlattığı sefer hazırlıkları kapsamında Pontus bölgesinde köklü değişiklikler yapmıştır (Cass. Dio XLVIII, 34.1-2; App. *civ.* 5.75; Oktan 2008: 70). Antonius, Pompeius'un kurmuş olduğu düzeni bozarak bölgedeki Neapolis, Neokaesareia ve Amaseia gibi kentleri yerel kralların yönetimine vermiştir (Strab. XII, 3.39; Waddington vd. 1904: 27; Burrell 2004: 205; Wilson 1976: 47; Sørensen 2015: 271). MÖ 38 yılında Kabeira, Magnopolis, Nikopolis, Pharnakeia ve Trapezus kentlerini II. Pharnakes'in oğlu Dareios'a bırakmış ve onu bölgenin kralı ilan etmiştir (App. *civ.* 5.75; Cass. Dio XLVIII, 33.5; Marek 1993: 51; Olshausen-Niehoff 2007: 608; Wellesley 1953:297; Çiğdem vd. 2016a: 25). Phazamonitis bölgesini ve Amisos'u Deiotaros'un torunu Kastor'a vermiştir (Cass. Dio XLVIII, 33.5; Şaroğlu 2010: 19). Ancak MÖ 37'de Pontus topraklarının önemli bir kısmını Parth Seferinde kendisine büyük yardımları dokunan Polemon'a bırakmıştır (Cass. Dio XLIX, 25.4; XLIX, 33.2; App. *civ.* 5. 75; Olshausen-Niehoff 2007: 608; Burrell 2004: 205; Oktan 2008: 70). Pontus Polemoniachus olarak adlandırılan bu bölge Pharnakeia, Diospolis, Neokaesareia, Magnopolis, Amaseia ve Amisos gibi önemli Pontus kentlerini içine alıyordu (Strab. XII, 3.39; XII, 3.14; Burrell 2004: 205).

Amaseia ve Civarındaki Yerleşimler

Phazemonitis'in (Vezirköprü ve Merzifon civarı) güneyinde, Iris ile Halys arasında Amaseia'nın güneybatısından kuzeyine kadar uzanan bölge antikçağda Gazakene (Amasya Ovası) olarak adlandırılmıştı. (Dönmez 2013: 31; Erciyas 2001: 130). Gazakene yöresinin en önemli kenti olan Amaseia, Iris nehri üzerinde, doğu-batı yönünde uzanan dar bir boğazda, ticaret yollarının geçiş rotası üzerinde, 272 m yüksekliğindeki Harşena Dağının eteklerinde korunaklı bir mevkiye kurulmuştu.⁹ Ana kaya üzerine inşa edilmiş olan *akropolis* tüm vadiye hakim, çok sağlam bir şekilde tahkim edilmiş surlarla çevrili, ele geçirilmesi imkansız bir noktada yer alıyordu. Bu ba-

kalelerde saklamışlardır. (Strab. XII, 3.28; XII, 3.31; XII, 3.38-39; Kaya 2015: 169; Bekker-Nielsen 2014: 41).

⁸ II. Triumvirlik (Üçlü anlaşma, üçlü yönetim) MÖ 43 yılında Octavianus, M. Antonius ve Lepidus tarafından Caesar'ın katillerini cezalandırmak amacıyla kurulmuştur. MÖ 40 yılında yenilenmiş ve ülke toprakları triumvirler arasında paylaştırılmıştır. Bu paylaşım göre Octavianus batı eyaletlerinin, M. Antonius doğu eyaletlerinin, Lepidus ise Afrika'nın idaresini üstlenmiştir. M. Antonius'un Mısır kraliçesi Kleopatra ile evlenip bazı Roma eyaletlerini ona hediye etmesi üzerine II. Triumvirlik MÖ 36'da bozulmuş ve Octavianus ile M. Antonius arasında iç savaş başlamıştır. (Plut. *Ant.* XXXI, 1-3; İplikçioğlu 2007: 90).

⁹ Plin. *nat.* VI, 3.8: "...Amasiam quod Iris in Regione Gazacena..."; Strab. XII, 3.15; Olshausen 2002: 560; French 1990: 135-138; Wilson, 1960: 203; Head 1911: 496; Üreten 2012: 193; Dönmez 2013: 31; Fleischer 2009: 109; Erciyas 2001: 129.

kimden Amaseia, Pontus krallarının bölgede kurmuş oldukları kale kentlerin tipik bir örneğidir. Kentin *territorium*'u Lykos, Skylaks ve Iris ırmaklarıyla kuşatılmış; ılıman bir iklime ve verimli ovalara sahip, narenciye yetiştirmeye elverişli ve hububat tarımının yapıldığı bir bölgeyi içine alıyordu (Braund vd. 1997: 1240; Arslan 2007: 20; Tekin 2007: 164). Amaseia *territorium*'u içinde, kentin güneybatısında 50 km uzunluğunda, 10-15 km genişliğindeki verimli Khiliokomon ovası (Bin Köylü ova, bugünkü Suluova) uzanıyordu (Strab. XII, 3.39; Erciyas 2001: 130; Dönmez 2013: 31; Arslan 2007: 21; Kocabıyık 2014: 209 vd.; Dönmez 2014: 15; Magie 1950: 1067 dpn. 5; Emir 2014: 26). 20. yüzyılın başlarında bölgeyi ziyaret eden Cumont, Khiliokomon (Suluova) vadisinde arkeolojik kalıntılar ve yazıtlar bulmuştur (Cumont 1906: 143; Erciyas 2005: 40). Khiliokomon ovasının kuzeybatısında Diakopone (Gümüşhacıköy), Diakopene'nin güneybatısında Amaseia sınırında Pimolisa (Osmancık) merkezli Pimolisene bölgesi yer alıyordu (SNG IX, pl. L, nr. 1350-1353 (MÖ 100-85); BMC Pont. 37, nr. 1, pl. VIII.3; Anderson 1903: 102; Wilson 1960: 208; Dönmez 2013: 31; Arslan 2007: 21; Erciyas 2001: 130; Emir 2014: 26; Erciyas 2005: 40).

Strabon *Geographika* adlı eserinde kendi doğum yeri olan Amaseia hakkında ayrıntılı bilgiler verir ve kente iltifatlarda bulunur: “Benim kentim, içinden Iris Irmağı'nın (Yeşilırmak) aktığı geniş ve derin bir vadide kurulmuştur. İnsan emeği ve doğa buraya hem kent hem de kale karakterini olağanüstü bir şekilde sağlamıştır.” Strabon, Amaseia'nın topografyası hakkında bilgi verirken coğrafyanın avantajının sonuna kadar kullanıldığını ima eder: “... burası yüksek ve çok sarp bir kaya olup dimdik ırmağa doğru iner ve ırmak tarafında, kentin kurulmuş olduğu yerde, kıyıda bir duvar ve her iki tarafta sivri tepelere doğru uzanan duvarlar vardır. Bu tepeler iki tane olup doğal bir şekilde birbirlerine bağlıdırlar ve görkemli birer kule halinde yükselmektedirler.” (Strab. XII, 3.39).

Amaseia'nın kuruluşu çok eski dönemlere dayanmakla birlikte, elimizdeki kesin kanıtlar kentin Hellenistik dönemde Pontus kralı I. Mithridates Ktistes (MÖ 301-265) tarafından kurulduğunu ve krallığın başkenti yapıldığını gösterir (Strab. XII, 3.11; Arslan 2007: 20; Olshausen 2002: 560; Işık 2001: 12; Tekin 2007: 165; Dönmez 2014: 18; Mitford 1996: 993; Emir 2014: 26). Hellenistik dönemde basılan sikkelerde kentin ismi AMAΣΣΙΑΣ olarak görülür.¹⁰ Amaseia, Pontus Kralı I. Pharnakes'in Sinope'yi ele geçirmesine (MÖ 183) kadar yaklaşık bir asır boyunca *metropolis* unvanını korumuştur (Strab. XII, 3.11; Waddington vd. 1904: 26; Burrell 2004: 205; Wilson 1976: 47; Magie 1950: 180-1, 369-371; Erciyas 2001: 131; Erciyas 2005: 40; Fleischer 2009: 109). Yayılmacı bir politika izleyerek batıdaki Sinope'yi ele geçiren I. Pharnakes (MÖ 185-169) askeri, ticari ve politik nedenlerle burasını krallığın yeni başkenti yapmıştır (Strab. XII, 3.11; Polyb.

¹⁰ SNG IX, pl. XXXIX, nr. 1046-1047 (MÖ 120-100); SNG IX, pl. XXXIX, nr. 1048-1051 (MÖ 100-85); SNG IX, pl. XXXIX, nr. 1052 (MÖ 85-65); Waddington vd. 1904: 28, nr. 1-5, pl. IV, fig. 5-8; BMC Pont. 6, nr. 1; Üreten 2012: 192.

XXIII, 9.2 vd.; Olshausen-Niehoff 2007: 608; Tekin 2007: 165; Fleischer 2009: 111; Wilson 1960: 177, 204). Sinope hem doğal bir limana sahip olması, hem de iç bölgelerle olan ulaşım imkanları sayesinde önemli avantajlara sahipti.

Amaseia, I. Mithridates'ten (MÖ 281-266) I. Pharnakes'e (MÖ 185-169) kadar olan dönemde Pontus Krallığı'nın başkentliğini yapmıştır. Bu süreçte hayatını kaybeden Pontus kralları (I. Mithridates, Ariobarzanes, II. Mithridates, III. Mithridates, I. Pharnakes) *akropolis*'in eteklerindeki kayalara oyulmuş anıtsal mezarlara gömülmüşlerdir.¹¹ (Resim 1). *Akropolis*'te Pontus krallarının ikametgahı olan saray, kent halkının su ihtiyacını karşılamak için ana kaya içine yapılmış sarnıçlar ve Iris'e ulaşan tüneller (günümüzde içi toprakla dolu olan tünelin girişi görülebiliyor) bulunuyordu (Strab. XII, 3.39; Marek 1993: 50). Bu tüneller askeri amaçlarla inşa edilmiş olup, özellikle kuşatma dönemlerinde kentin su ihtiyacının karşılanmasında hayati önem taşımış olmalıdır.

Amaseia, *metropolis* unvanını kaybettikten sonra da Pontus kralları için önemli bir merkez olmaya devam etmiştir. Uzun süre krallığın başkenti olması ve resmi kraliyet kültürü olarak saygı gören Zeus Stratios kutsal alanının kent *territorium*'u içinde bulunması, Amaseia'yı krallar için önemli kılıyordu.¹² Bu kültürün kökeni Pontus krallarının örnek aldıkları Pers Hanedanı Akhamenidler'in koruyucu tanrısı Ahura-Mazda'ya kadar gider ve Anadolu'nun birçok kentinde görülür (Hdt. V, 119; Saprykin 2009: 255; Şahin 2001: 178). İran, Anadolu, Yunan ve Roma coğrafyasında tapınım görmüş kültür bilhassa Hellenistik dönemden itibaren Pontus, Paphlagonia ve Bithynia bölgelerinde yaygınlaşmıştır (Saprykin 2009: 256). Pontus'taki Zeus Stratios (orduların tanrısı) kültürü savaşçı Pontus kralları tarafından oluşturulmuştur. Cumont'a göre Amaseia'nın koruyucu tanrısı olan Zeus Stratios'a adanmış tapınaklar kent *territorium*'u içerisindeki Phazemonitis, Khiliokomon ve Gökçebağ'da (Merzifon yakınlarında) tespit edilmiştir (Cumont vd. 1906: 139,145, 174 vd.; Anderson vd. 1910: 161-162; Saprykin 2009: 256). Pontus kralları orduların tanrısı olan Zeus Stratios'u Pontus ordusunun ve zaferlerinin teminatı olarak gördüklerinden Amaseia'da onun için bir kültür merkezi kurmuşlardır (Cumont vd. 1906: 182; Magie 1950: 180-181; Şahin 2001: 179).

Amaseia'daki Zeus Stratios kutsal alanı kentin yaklaşık 10 km doğusunda, Phanaroia'ya (Taşova) giden karayolu üzerindeki dağlık Ebemi'nin¹³ (Yassıçal) 3 km güneybatısında yer alıyordu (Erciyas 2005: 41; Anderson vd. 1910: 140-4; Şahin 2001: 179; Dönmez 2013: 35; Erciyas 2001: 133;

¹¹ Akropolis eteklerindeki bu mezarların en büyüğü 15 m yüksekliğinde, 8 m genişliğinde, 6 m derinliğindedir. (Kaya 2013: 54).

¹² VI. Mithridates dönemine tarihlenen sikkenin ön yüzünde Zeus, arka yüzünde yıldırım üzerinde ayakta duran kartal motifi bulunur. (SNGvA 6694; Magie 1950: 180-181; Erciyas 2005: 40; Saprykin 2009: 255; Wilson 1960:204; Erciyas 2001: 131).

¹³ 20. yüzyılın hemen başlarında F. Cumont burada Zeus Stratios Kutsal alanının olduğunu keşfetmiştir. (French 1996b: 75; Üreten 2012: 198).

Wilson 1960: 203). Burada yapılan araştırmalarda kutsal alanın çevre duvarından kalıntılar, seramik parçaları ve Zeus Stratios'tan bahseden üç yazıt bulunmuştur (Saprykin 2009: 255-6; Anderson vd. 1910: 150-151, nr. 140-142). VI. Mithridates Amaseia'da daimi bir garnizon bulundurmuş, sık sık kentteki Zeus Stratios kutsal alanını ziyaret etmiş ve burada tanrı adına bir sunak yaptırmıştır (OGI 365; Magie 1950: 324; Erciyas 2001: 131; Erciyas 2005: 40; Wilson 1976: 47; Dönmez 2013: 36; şahin 2001: 179). Kutsal alanda kralların Zeus Stratios adına kurban kestikleri, kent sınırları içerisindeki köy temsilcilerinin yılın belli dönemlerinde burada kutlamalar yaptıkları düşünölmektedir (şahin 2001: 180; French, 1996a: 80; Saprykin 2009: 255). Zeus Stratios költü Roma döneminde de saygı görmeye devam etmiştir. İmparatorluk döneminde basılan sikkelerde Pontus hanedanının koruyucu tanrısı olan Zeus Stratios költüyle ilişkili şenlik ateşi, kanatları açık kartal, ağaç, quadriga vb. gibi tasvirler görölür (Cumont vd. 1906: 145, 170 vd.; SNGvA 28; Hadrianus (Waddington vd. 1904: 29, nr. 10, pl. IV, fig. 12); Septimius Severus (Waddington vd. 1904: 33, nr. 40, pl. V, fig. 3); Saprykin 2009: 255).

Uzun süre Pontus krallarının egemenliğinde kalan Amaseia, MÖ 70 yılında Romalı general L. Licinius Lucullus tarafından ele geçirilmiştir (Plut. *Luc.* 20; App. *Mithr.* 83; Waddington vd. 1904: 26; Burrell 2004: 205; Oktan 2008: 48; Erciyas 2001: 131; Wilson 1960: 204). *Lex Pompeia* ile yeni kurulan Pontus et Bithynia eyaletinin bir parçası olan kent, MÖ 38'de M. Antonius tarafından bölgedeki birçok kentle birlikte yerel krallara bırakılmıştır. Strabon bu durumu şöyle belirtir: “*Her ne kadar şimdi bir eyalet ise de Amaseia vaktiyle krallara aitti*” (Strab. XII, 3.39; Wellesley 1953: 300). MÖ 3/2'de Roma'nın Galatya eyaletine bağlanan Amaseia, bu tarihten itibaren Pontus Galaticus'un parçası haline gelmiştir (Burrell 2004: 205, 210; Head 1911: 496; Wellesley 1953: 311). Amaseia, yeni kurulan Pontus Galaticus'un *metropolis*'i (ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΠΟΝΤΟΥ) olmuş ve eyalet *koinon*'una liderlik etmiştir.¹⁴ Sikkelerde görölen ΠΡΩΤΗΘ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ ve ΝΕΩΚΟΡΩΝ unvanları bununla ilgili olmalıdır.¹⁵ Ancak hem “metropolis” hem de “Pontus'un birinci kenti” vb. gibi unvanları Amaseia ile birlikte Neokaesareia da kullanılmıştır (Burrell 2004: 210). İmparator Nero MÖ 64 yılında bölgeyi Pontos Polemoniacus adıyla Galatya Eyaletine bağlayarak doğrudan Roma topraklarına katmıştır (Suet. *Ner.* XVIII; Eutr. VII, 14; Mitchell 1995: 63; Jones 1998: 171; Çiğdem vd. 2016a: 25). Vespasianus döneminde (MS 69-79) Pontus ve Kappadokia tek bir eyalet haline getirilince Pontus

¹⁴ Waddington vd. 1904: 35, nr. 50 vd.; Burrell 2004: 207; Wilson 1976: 47; Magie 1950: 465 vd.; Mitford 1991: 183. Ramsay'a göre Amaseia MÖ 7 yılında Galatia'ya bağlanmıştır (Ramsay 1960: 210; Erciyas 2001: 131).

¹⁵ Marcus Aurelius (BMC Pont. 6, nr. 3; SNGvA 22, 24, 6700); Lucius Verus (BMC Pont. 7, nr.5; SNGvA 23, 25); Commodus (SNGCop 107; SNGvA 27, 6701, 6702); Septimius Severus (BMC Pont. 7-8, nr. 6-16; SNGCop. 108-110; SNGvA 28-30, 6703); Geta (BMC Pont. 11, nr. 36-37); Caracalla (BMC Pont. 9-11, nr. 17-35; SNGCop. 112-117; SNGvA 32-40, 6704-6709); Severus Alexander (BMC Pont. 12, nr. 39-40; SNGCop. 119; SNGvA 41-44, 6710-6712).

Galaticus ve Pontus Polemoniacus bölgeleri yeni kurulan bu eyaletin parçası olmuştur (Marek 1993: 79-81; Mitchell 1993: 155; Burrell 2004: 205, 210). İmparatorluk dönemi sikkelerinde AMACIAC olarak görülen kent Tiberius, Domitianus, Traianus, Hadrianus, Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Lucius Verus, Commodus, Septimius Severus, Caracalla, Geta, Severus Alexander dönemlerinde sikke basmaya devam etmiştir.¹⁶ (Resim 2).

Amaseia'nın kuzeyinde Iris ile Halys arasında uzanan bölge antikçağda Phazemonitis (Vezirköprü ve Merzifon) olarak adlandırılmıştı. Bölge ismini Halys'in doğusunda, Kabeira ve Eupatoria'nın batısında yer alan ve Paphlagonia-Pontus arasındaki sınırı oluşturan Phazemon (Vezirköprü) adlı yerleşimden almıştı (Strab. XII, 3.12; XII, 3.38; Arslan 2007: 18; Sørensen 2015: 272; Braund vd. 1997: 1240; Erciyas 2001: 138). Phazemon yakınlarındaki (modern Havza'da) sıcak su kaynakları, burasını şifa arayanlar için bir çekim merkezi haline getiriyordu (Strab. XII, 3.38; Arslan 2007: 18). Havza'da ele geçen bir yazıt, burada kaplıcalar olduğunu teyit etmektedir (Bean 1953: 157-8; Strab. XII, 3.38). Bölgenin güneyinde Diakopone (Gümüşhacıköy) civarındaki dağlarda zengin gümüş yatakları vardı (Anderson 1903: 100; Magie 1950: 179; Arslan 2007: 18). Phazemonitis'in Phanaroia'ya doğru uzanan kısmında denize benzeyen Stiphane Limne (Ladik Gölü) yer alıyordu.¹⁷ Gölde balıkçılık, ördek ve turna avcılığı, etrafındaki otlak alanlarda ise hayvancılık yapıyordu (Strab. XII, 3.38; Plut. *Luc.* XIV, 1; XVII, 5; App. *Mithr.* 78; Plin. *nat.* VIII, 69.173; X, 30.60; XXV, 3.6; XXIX, 33.104; Magie 1950: 178, dñn. 6; Arslan 2007: 19). Gölün kıyısındaki İkizari Kalesi ve Pontus krallarından kalma harabe halindeki saray, Phazemonitis bölgesinin Pontus krallık döneminden itibaren önemli bir merkez olduğuna işaret eder (Strab. XII, 3.38).

Pompeius, Phazemon adlı bu köyü yeniden organize etmiş ve Neopolis olarak adlandırmıştır (Strab. XII, 3.38; IGR III 137; OGIS 532; ILS II 2,8781; Fletcher 1939: 18; Magie 1950: 1067; Arslan 2007: 18; Sørensen, 2015: 271; Çiğdem vd. 2016b: 234; Erciyas 2001: 138). M. Antonius'un krallık statüsü verdiği Phazemonitis bölgesi, son kral II. Deiotaros'un ölümüyle (MÖ 6/5) tekrar Roma toprağı haline getirilmiştir (Strab. XII, 3.38; Bekker-

¹⁶ Tiberius (Waddington vd. 1904: 28; nr. 6, pl. IV, fig. 9); Domitianus (Waddington vd. 1904: 28; nr. 7, pl. IV, fig. 10); Traianus (Waddington vd. 1904: 29; nr. 8-9, pl. IV, fig. 11); Hadrianus (Waddington vd. 1904: 29; nr. 10-11, pl. IV, fig. 12-13); Antoninus Pius (Waddington vd. 1904: 29-30; nr. 12-17, pl. IV, fig. 14-16); Marcus Aurelius (Waddington vd. 1904: 30-31; nr. 18-21, pl. IV, fig. 17); Lucius Verus (Waddington vd. 1904: 31-32; nr. 24-30, pl. IV, fig. 20; BMC Pont. 7, nr. 5; SNGvA 23; SNGvA 24; SNGvA 25); Commodus (Waddington vd. 1904: 32-33; nr. 31-39, pl. IV, fig. 21-22; pl. V, fig. 1-2; SNGvA 27); Septimius Severus (Waddington vd. 1904: 33-36; nr. 40-59, pl. V, fig. 3-15; BMC Pont. 7, nr. 6; SNGvA 28); Caracalla (Waddington vd. 1904: 36-40; nr. 63-91, pl. V, fig. 17-26, pl. VI, fig. 1-5; BMC Pont. 10, nr. 23, 28, 29,30; SNG-Cop. 112, 114); Geta (Waddington vd. 1904: 40-41; nr. 91-100, pl. VI, fig. 6-9); Severus Alexander (Waddington vd. 1904: 41-42; nr. 101-110, pl. VI, fig. 10-15; BMC Pont. 12, nr. 39-40; SNGvA 42).

¹⁷ Yüzölçümü yaklaşık 8 km² olan göl, Laodikeia'nın (=Ladik) 5-6 km doğusunda yer alır. (Pekcan-Yalçın 1988-1992: 177; Strab. XII, 3.37).

Nielsen 2014: 41-58). Roma imparatoru Claudius (MS 41-54) kentin adını Neoklaudiopolis olarak değiştirmiş ve bu tarihten itibaren kent, *territorium*'uyla birlikte Neapolitis olarak adlandırılmıştır (Ptol. V, 4.9; IGR III 139; Wilson 1960: 188). Strabon kentin kuruluşu hakkında şu bilgileri verir: “*Pompeius, Phazemon köyü yakınlarındaki köy yerleşimini şehir statüsüne yükseltmiş ve adına Neapolis demiştir.*” (Strab. XII, 3.38; Bekker-Nielsen 2014: 41; Wilson 1960: 187). Kent imparator Traianus döneminden itibaren NEO ΚΛΑΔΙΟΠΟΛΕΙΤΩΝ lejantlı sikke basmaya başlamış, Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Commodus, Septimius Severus dönemlerinde sikke basmaya devam etmiştir.¹⁸

Amaseia'nın doğusunda, Komana Pontike'nin kuzeyinde yer alan Phanaroia günümüzdeki Taşova ile lokalize edilmektedir (Emir 2014: 30; Magie 1950: 1067). Phanaroia'nın ortasından geçen Lykos ırmağı ovayı tam ortadan ikiye ayırıyordu ve ırmağın kuzeydoğusunda kalan kısmı Paryadres dağlarının eteklerine kadar uzanıyordu (Ptol. V, 6.7). Phanaroia'yı batıda Lithros ve Ophlimos Dağları, güneybatıda ise Dazimontis yöresi ile Komana Pontika ve Amaseia kentleri sınırlıyordu (Strab. XII, 3.30). Strabon, Phanaroia ovasını Pontus'un en iyi kısmı olarak niteleyip, burada bol miktarda üzüm ve zeytin yetiştirildiğinden bahseder (Strab. XII, 3.30; Arslan 2007: 28; Emir 2014: 30; Tekin 2007: 164; Braund vd. 1997: 1240). Phanaroia'nın batısında Lykos ve Iris ırmaklarının birleştiği noktada VI. Mithridates'in askeri üs ve kale olarak kurduğu Eupatoria (Erbaa?) yer alıyordu (Strab. XII, 3.30; Fletcher 1939: 18; Mitchell 1993: 32, 82; Wilson 1960: 234; Marek 1993: 31; Erciyas 2001: 137; Kaya 2015: 166). Pompeius burayı ele geçirdiğinde birçok yapının henüz bitirilemediğini görmüştür (Strab. XII, 3.30; App. *Mithr.* 115; Wilson 1960: 234). Bu durum Pontus Krallığını ekonomik açıdan çöküntüye uğratan Mithridates Savaşları'yla ilişkili olmalıdır. Tüm bunlara ek olarak kent halkı, Mithridates Savaşları sırasında Romalılar'a karşı savaşmayıp teslim oldukları gerekçesiyle kral tarafından ağır şekilde cezalandırılmış ve kent harabeye çevrilmiştir (App. *Mithr.* 115; Fletcher 1939: 18). MÖ 64 yılında bölgede yoğun bir şehirleştirme faaliyetine giren Pompeius yerleşimin ismini Magnopolis olarak değiştirmiş, nüfusunu arttırmak ve yeni kamu binaları inşa ettirmek suretiyle yerleşime kent statüsü vermiştir (App. *Mithr.* 115; Strab. XII, 3.30; Emir 2014: 30; Oktan 2008: 63; Erciyas 2001: 137). Yaşlı Plinius ve Ptolemaios'un kentten bahsetmemeleri Strabon'dan sonraki süreçte Magnopolis'in *civitas* özelliğini kaybettiğine işaret eder (Wilson 1960: 235).

Phanaroia ovasındaki diğer bir yerleşim olan Kabeira (Niksar), Magnopolis'in 150 stadion (45 km) güneyinde, Paryadres Dağlarının (Kuzey Anadolu Dağları) eteklerinde, Lykos vadisini kontrol eden stratejik bir noktada

¹⁸ Waddington vd. 1904: 169, nr. 1, pl. XXIII, fig. 8; Antoninus Pius (Waddington vd. 1904: 170, nr. 2-4, pl. XXIII, fig. 9-10); Marcus Aurelius (Waddington vd. 1904: 170, nr. 5, pl. XXIII, fig. 11); Commodus (Waddington vd. 1904: 170, nr. 6, pl. XXIII, fig. 12); Septimius Severus (Waddington vd. 1904: 170, nr. 7, pl. XXIII, fig. 13).

kurulmuştu (Strab. XII, 3.30; Waddington vd. 1904: 85; Head 1911: 497; Magie 1950: 180; Wilson 1960: 239; Sökmen 2005: 12; Kaya 2013: 59). Doğu-batı doğrultusunda uzanan Amnias vadisi ile Lykos vadisi arasında, doğudan gelip Fırat ve Amnias vadilerini geçerek batıya devam eden ana karayolu üzerinde yer alıyordu (Plin. *nat.* VI, 3; Burrell 2004: 205; Magie 1950: 180, 370; Lafli vd. 2012: 210; Erciyas 2001: 134; Wilson 1960: 241). Kabeira'nın güneydoğudaki Amenia Minor ile olan sınırını Lykos çayı belirliyordu.¹⁹ Kentte VI. Mithridates'in sarayı, madenler, su değirmeni, hayvanat bahçeleri ve yakınlardaki Paryadres dağlarında avlanma sahaları bulunuyordu (Strab. XII, 3.30; Plut. *Luc.* XV, 3-7; App. *Mithr.* 79-80; Burrell 2004: 205; Lafli vd. 2012: 210; Erciyas 2001: 134; Magie 1950: 180, 370; Oktan 2008: 63-64; Wilson 1960: 239). Stratejik önemine karşın tarımsal açıdan verimli bir bölge değildi.

Romalı general Lucullus, Amisos ve Eupatoria'yı kuşattığı sırada Pontus kralı VI. Mithridates Kabeira'da bulunuyordu (MÖ 73). Lucullus'un adı geçen kentleri ele geçirdiğini haber alınca Kabeira'dan çekilmiş burayı Romalılara bırakmak zorunda kalmıştır (App. *Mithr.* 78; Kaya 2013: 59). Kabeira, diğer birçok Pontus yerleşimi gibi Pompeius tarafından kent haline getirilmiş, Lykos'un her iki yakasındaki topraklar eklenerek *territorum*'u genişletilmiş ve Diospolis olarak adlandırılmıştır (Ptol. V, 1.7; V, 6.10; Strab. XII, 3.30-31; Head 1911: 497; Magie 1950: 370, 1071; Marek 1993: 31; Emir 2014: 31; Wilson 1960: 240; Mitchell 1993: 32, 82; Oktan 2008: 64; Kaya 2015: 166). MÖ 38 yılında Marcus Antonius, Pontus'taki bazı kentlerle birlikte Diospolis'i de yerel hanedanlardan I. Polemon'a vermiştir. MÖ 2/1'de Polemon'un ölümüyle tahta çıkan dul eşi Pythodorus'un ikametgahı olan kent kamu binalarıyla donatılmış ve adı Sebaste olarak değiştirilmiştir (Strab. XII, 3.29-31; Sørensen 2015: 272; Burrell 2004: 205; Wilson 1960: 240; Sökmen 2005: 12). Sebaste'yi de içine alan Pontus Polemoniacus, II. Polemon (MS 64-65) döneminde Roma'ya bağlanmıştır (Waddington vd. 1904: 85; Head 1911: 496; Burrell 2004: 205; Wilson 1960: 240). Kent muhtemelen Nero döneminde Neokaesareia, imparator Hadrianus döneminde ise Hadrianopolis olarak adlandırılmıştır.²⁰ Neokaesareia önce Pontus Polemoniacus'un, daha sonra altı kentten oluşan (Neokaisareia, Amaseia, Komana, Zela, Sebastopolis, Sebasteia) Pontus Mediterraneus'un *metropolis*'i olmuş (CIL V 8660; IGR III 115; Wilson 1960: 241; Şaroğlu 2010: 21) ve imparator Lucius Verus (MS 161-169) döneminden Alexander Severus (222-235) dönemine kadar νεοκόροç unvanını taşımıştır.²¹ Septimius Severus dönemine tarihlenen sikkelerdeki KOIN ΠON NEO-KAI MHTPO ifadesi kentin Pontus *koinon*'unun *metropolis*'i olduğunu gösterir (BMC Pont. 32, nr. 2; 34, nr. 14-15; Head 1911: 497; Marek 1993: 74, 76; Burrell

¹⁹ Plin. *nat.* VI, 3: "...a Neocaesarea supra dicta Minorem Armeniam Lycus amnis disternat."

²⁰ Plin. *nat.* VI, 3: "... Neocaesaream quod Lycus..."; Magie 1950: 1071; Burrell 2004: 205; Arslan 2007: 29; Wilson 1960: 240.

²¹ NEOK ΝΕΩΚΟ ΠΠΟ. Lucius Verus (SNGvA 97); Commodus (SNGvA 6758); III. Gordianus (SNGvA 6761); SNGvA 6992; Waddington vd. 1904: 86; Burrell 2004: 207-9.

2004: 206). (Bkz. Resim 5). Hellenistik dönemden itibaren sikke basmaya başlayan kentin adı ilk sikkelerde KABHPQN²², Pompeius'un kentin ismini Diospolis olarak değiştirmesinden sonra basılan sikkelerde ise ΔΙΑΣ olarak görülür (Head 1911: 497). Nero döneminde kentin Neokae-sareia olarak adlandırılmasından sonra basılan sikkelerde ise NEOKAΙΣΑ-PEΙΑΣ lejandı bulunur.²³ Neokaesareia kenti Roma imparatorları Traianus, Lucius Verus, Commodus, Septimius Severus, Caracalla, Geta, Severus Alexander ve Gordianus dönemlerinde sikke basmaya devam etmiştir.²⁴

Sebastopolis (Sulusaray); Tokat'ın batısında, Skylaks (Çekerek Irmağı) ırmağının sol tarafında bulunan verimli Kolophone (Artova) ovasının merkezinde yer alıyordu (IGR III 111; Plin. *nat.* VI, 8; Waddington vd. 1904: 103; Head 1911: 499; Mitford 1991: 182; Wilson 1960: 218). Tokat'a 68 km, Artova'ya 30 km uzaklıkta olup, Karadeniz ile İç Anadolu Bölgesi arasındaki önemli geçiş yolunun üzerinde bulunuyordu. Kentin *territorium*'u kuzeyde Deveci Dağı'nın eteklerine, batıda Skylaks Irmağına, güneyde Çamlıbel Dağına kadar uzanıyordu (Wilson 1960: 220-221). Ptolemaios, kentin Pontus Galaticus sınırları içerisinde olduğunu söylerken, (Ptol. V, 6.8-9; Mitford 1991: 182; Waddington vd. 1904: 102) Plinius'a göre kent Kappadokia bölgesinde yer almaktaydı (Plin. *nat.* VI, 8; Mitford 1991: 182). Sebastopolis, küçük bir yerleşim olmakla birlikte; Tavium, Neokaesareia ve Komana'dan geçen önemli ticaret yollarının üzerinde bulunması sayesinde en az Amaseia ve Neokaesareia kadar önemliydi (Plin. *nat.* VI, 8; Wilson 1960: 220). Asıl ismi Carana olan bu yerleşim Pompeius'un düzenlemelerinden sonra Megalopolis ismini almıştır. Augustus döneminde (MÖ 3/2) Kolophe- ne ve Kamisene ile birleştirilerek Amaseia ile birlikte Pontus Galaticus eyaletine bağlanmıştır (Strab. XII, 3.37; Mitford 1991: 182-183; Wilson 1960: 218; Marek 1993: 31). Strabon bölgeyi ziyaret ettiği sırada Megalopolis'te harabe halinde olan Kamisa kalesi ve kaya tuzu yataklarına şahit olmuştur (Strab. XII, 3.37). Principatus döneminde kentin ismi Sebastopolis olarak değiştirilmiştir (Ramsay 1960: 361). İmparator Traianus döneminden itibaren basılan sikkeler üzerinde ΣΕΒΑΣΤΟΠΟΛΙΣ ifadesi yer alır (Waddington vd. 1904: 102, nr. 1-2, pl. XIV, fig. 21-22; Head 1911: 499; BMC Pont. 38, nr. 1; Cumont 1906: 207). Sebastopolis imparatorlar Traianus, Septimius Se-

²² SNG IX, pl. XLVI, nr. 1240 (MÖ 120-100); SNG IX, pl. XLVI, nr. 1241-1248 (MÖ 85-65); Waddington vd. 1904: 86, nr. 1-5, pl. XII, fig. 18-22; Head 1911: 497; BMC Pont. 25, nr. 1-2.

²³ Waddington vd. 1904: 87, nr. 6, pl. XII, fig. 23; Head 1911: 497; BMC Pont. 34-35, nr. 12, 14, 16, 17.

²⁴ Traianus (Waddington vd. 1904: 87, nr. 7); Lucius Verus (Waddington vd. 1904: 87, nr. 8-9, pl. XII, fig. 24; SNGvA 97); Commodus (Waddington vd. 1904: 87, nr. 10; SNGvA 6758); Septimius Severus (Waddington vd. 1904: 87-89, nr. 11-20; SNGvA 100); Caracalla (Waddington vd. 1904: 89, nr. 21-25, pl. XIII, fig. 5-6; BMC Pont. 33, nr.7-8; SNGvA 6760); Geta (Waddington vd. 1904: 90-91, nr. 26-36, pl. XIII, fig. 7-11; BMC Pont. 34, nr. 11; SNGvA 102); Severus Alexander (Waddington vd. 1904: 91-93, nr. 37-49, pl. XIII, fig. 12-18; SNGvA 105); Gordianus (Waddington vd. 1904: 93-94, nr. 50-57, pl. XIII, fig. 19-24; BMC Pont. 34, nr. 12; SNGCop. 218, 223; SNGvA 6761)

verus, Caracalla, Geta ve Gallienus dönemlerinde sikke basmaya devam etmiştir.²⁵

Amaseia Çevresindeki Dinsel Merkezler

Antikçağda Amaseia çevresinde Zela (Zile), Komana (Gümenek mevki, Kılıçlı Köyü) ve Ameria (Ardıçlı?) olmak üzere üç önemli dinsel merkez bulunuyordu. Bu merkezlerin bölgede Pers egemenliğinden itibaren var oldukları bilinmekle birlikte, asıl olarak Hellenistik ve Roma dönemlerinde önem kazandıkları anlaşılmaktadır. Romalılar'ın dinsel hoşgörü politikası sayesinde bu dinsel merkezler uzun süre ayrıcalıklı konumlarını korumuşlardır.

Bu dinsel merkezlerden Zela, Amaseia'nın güneyinde verimli Zelitis bölgesindeki Semiramis tepesi üzerinde kurulmuş bir tapınak kentiydi (Ptol. V, 6.10; Strab. XII, 3.37; Marek 1993: 31). Bölge güneyde Skylaks, kuzeyde Iris ırmaklarıyla sınırlanmıştı. Bu ırmakların suladığı Zelitis ovasında tarım ve hayvancılık yapıyordu. Zela, Amisos limanını Amaseia'ya bağlayan yol güzergahı üzerinde bulunuyordu (Magie 1950: 370). Caesar, *De Bello Alexandrino* adlı eserinde Zela'yı şu şekilde tasvir eder: "*Pontus'ta yer alan Zela yeterli doğal savunmaya sahip bir kasabadır. Etrafındaki ovaya hakim bir konumdaki tepecik üzerinde kurulmuştur...*" (Caes. Bell. Alex. 72). Burada dikkat çeken nokta Caesar'ın Zela'yı bir "*civitas*" olarak değil, "*oppidum*" (=kasaba) olarak tanımlamasıdır. Her ne kadar Pompeius'un *civitas* statüsü verdiği yerleşimler arasında adı geçse de, Zela bölgedeki birçok yerleşim gibi Roma standartlarında bir kent değildi.

Strabon'un "*polites*" olarak tanımladığı Zela'nın *territorium*'unda Armenialılar'ın da saygı gösterdikleri Pers ana tanrıçası Anaitis, Anadatus ve Omanus tapınakları yer alıyordu (Strab. XI, 8.4; XII, 3.37; Head 1911: 499; Magie 1950: 370; Arslan 2007: 22; Emir 2014: 26-27; Erciyas 2001: 142; Erciyas 2012: 127; Tekin 2007: 165; Wilson 1960: 212; Dönmez 2013: 34). Anaitis tapınağının bölgedeki Pers egemenliği döneminde yapıldığı sanılmaktadır. Tapınaktan günümüze herhangi bir kalıntı ulaşmamasına rağmen Roma döneminde basılan sikkeler tapınağın hexastil düzeninde, alçak bir tepe üzerine inşa edildiğini gösterir.²⁶ Pontus halkının önemli konulardaki yeminlerini burada etmesi, tanrıçanın halk nezdindeki kutsallığını göstermesi açıdan önemlidir (Strab. XII, 3.37; Kaya 2013: 56). Zela, rahipler tarafından yönetilen özerk tapınak kenti statüsündeydi. Dinsel önem açısından Komana'nın gerisinde kalmakla birlikte Zela rahipleri de önemli bir konuma sahipti. Strabon kentin dini önemini şöyle belirtir:

"...eski devirlerde krallar Zela'yı bir kent olarak değil, Pers tanrılarının kutsal bir alanı olarak idare ederlerdi ve rahip her şeyin efendisiydi. Burada

²⁵ Traianus (Waddington vd. 1904: 102, nr. 1-2, pl. XIV, fig. 21-22); Septimius Severus (Waddington vd. 1904: 102-3, nr. 3-7, pl. XIV, fig. 23-26); Caracalla (Waddington vd. 1904: 104, nr. 13-15, pl. XV, fig. 1-3); Geta (Waddington vd. 1904: 104, nr. 16-21, pl. XV, fig. 4-5); Gallienus (Waddington vd. 1904: 105, nr. 22-24, pl. XV, fig. 6-7).

²⁶ Septimius Severus (Waddington vd. 1904: 116, nr.1-2); Iulia Domna (Waddington vd. 1904: 117, nr. 4-5); Caracalla (Waddington vd. 1904: 117-8; nr. 8, 9, 10, 12, 13, 14, 17, 18); SNGvA 6790; Wilson 1960: 215.

çok sayıda tapınak hizmetkarı ve zengin gelir kaynaklarına sahip olan rahip otururdu. Bu kutsal arazi kendi öz topraklarıymış gibi rahibe ve kalabalık maiyetine bağlıydı...” (Strab. XII, 3.37).

Zela, Roma İmparatorluğu ile Pontus Krallığı arasındaki önemli savaşlara evsahipliği yapmış bir kentti. Bu savaşlardan ilkinde VI. Mithridates, MÖ 67 yılında Romalı komutan G. Valerius Triarius’a karşı kesin bir zafer kazanmıştır (App. *Mithr.* 89). Pompeius, Pontus’u ele geçirince Zela’nın adını değiştirmemiş, kentin topraklarını genişletmiş, otonomi tanımış ve kamu binalarıyla donatarak yerleşime bir kent görüntüsü kazandırmıştır (Strab. XII, 3.37; Waddington vd. 1904: 116; Wilson 1960: 212; Arslan 2007: 23; Magie 1950: 1232, dpn. 35; Emir 2014: 27; Kaya 2015: 166). Zela yakınlarındaki ikinci savaş Iulius Caesar ile VI. Mithridates’in oğlu Bosporos kralı II. Pharnakes arasında cereyan etmiştir. Pharnakes’in babasının mirasına sahip çıkmak iddiasıyla Pontus’a saldırması üzerine Caesar üç *legion*’la Aleksandria’dan hareketle Syria (Suriye) üzerinden Pontus’a gelmiş ve MÖ 2 Ağustos 47 tarihinde Zela yakınlarında yapılan savaşta II. Pharnakes’i yenmiştir (Caes. *Bell. Alex.* 76-78; App. *Mithr.* 89, 120; Plin. *nat.* VI, 3.10; Plut. *Caes.* 50; App. *civ.* II, 91; Cass. Dio XLII, 47-48; Suet. *Caes.* 35,37; Olshausen-Niehoff 2007: 608; Magie 1950: 40; Emir 2014: 27; Çiğdem vd. 2016b: 236). Iulius Caesar, Pompeius’un *Lex Pompeia* ile bölgede kurmuş olduğu düzeni değiştirmemiştir. Augustus döneminde bölgenin önemli kentlerinden Amaseia ve Sebasteia Roma’nın Pontus Galaticus eyaletine bağlanırken, Zela MS 64 yılına kadar özerk statüsünü korumuştur. II. Polemon’un ölümünden sonra ise Roma’nın Galatia Eyaletine bağlanmıştır (Suet. *Ner.* 18; Eutr. VII, 14.5; Wilson 1960: 214; Emir 2014: 28; Mitford 1991: 183; Erciyas 2001: 131). İmparator Traianus’dan (MS 98-117) itibaren sikke basmaya başlayan kent, Septimius Severus ve Caracalla dönemlerinde sikke basmaya devam etmiştir.²⁷ Sikkelerde kentin ismi ZEΛEITΩN olarak görülür. (Bkz. Resim 3).

Pontus bölgesindeki tapınak merkezli yerleşimlerinden biri ve belki de en önemlisi Dazimonitis ovasının kuzeyinde, modern Tokat merkezinden 10 km uzaklıkta, Iris üzerinde yer alan Komana²⁸ (=Gümenek mevki, Kılıçlı Köyü) idi (IGR III 105-108; Strab. XII, 3.36; Ptol. V, 6.9; Waddington vd. 1904: 78; Mitford 1996: 985; Erciyas 2012: 127-128; Wilson 1960: 231; Erciyas 2001:142). Yerleşimin günümüzdeki ismi Gümenek’in Komana ile benzerliği bu lokalizasyonun doğru olma ihtimalini güçlendirmektedir. Kappadokia’daki Komana’dan ayırt etmek için Komana Pontika olarak adlandırılmıştır. Strabon kentin konumu şöyle tanımlar: “*Phanarolia’nın üst*

²⁷ Traianus (Waddington vd. 1904: 116, dpn.2); Septimius Severus (Waddington vd. 1904: 116-117; nr. 1-6; pl. XVI, fig. 13-15; BMC Pont. 41, nr. 1-2); Caracalla (Waddington vd. 1904: 117; nr. 7-18; pl. XVI, fig. 16-23); Head 1911: 499; BMC Pont. 41, nr. 3).

²⁸ Komana antik kentindeki arkeolojik çalışmalar 2004 yılında ODTÜ desteği ve Kültür ve Turizm Bakanlığı izniyle başlatılmıştır. Antik kent kalıntılarının önemli bir kısmı Yeşilirmak’ın taşıdığı alüvyonların altında kaldığı için çalışmalar zorlukla yürütölmektedir. (Erciyas 2012: 127).

tarafında, Büyük Kappadokia'daki kentle aynı ismi taşıyan ve o kentteki ana tanrıçaya vakfedilmiş bulunan, Pontus Komana'sı bulunur..." (Strab. XII, 3.32). Burası bir kent olmanın ötesinde önemli bir kült merkeziydi ve rahipler tarafından yönetiliyordu (Erciyas 2012: 128). Pompeius MÖ 65 yılında kenti ele geçirdiğinde bağımsızlığına dokunmamış ve tapınak devleti statüsünü korumasına izin vererek kentin topraklarını genişletmiştir (Waddington vd. 1904: 78; Wilson 1960: 228).

Komana'da Hellenik, İran ve Anadolu özellikleri taşıyan bir ana tanrıça olan MA'ya²⁹ adanmış bir tapınak bulunuyordu (Head 1911: 498; Strab. XII, 2.3; Saprykin 2009: 249; Erciyas 2012: 127; Tekin 2007: 165; Dönmez 2013: 34). Tetrastil tarzdaki Tanrıça MA tapınağı Iris'i gören alçak bir tepe üzerinde, Dazimonitis ovasının hemen yakınında yer alıyordu.³⁰ Tapınak arazilerinde ve üzüm bağlarında 6.000'den fazla hizmetkar çalışıyordu ve kendilerini tanrıçaya adanmış onlarca kutsal fahişe vardı (Strab. XII, 3.34-36; Budin 1930: 87, 89; Arslan 2007: 25; Wilson 1960: 228; Sökmen 2005: 23; Erciyas 2001: 140; Erciyas 2012: 128). Ömür boyu bu görevde kalan rahiplerin tanrıça ile halk arasında aracılık görevi yaptıklarına inanılıyordu (Strab. XII, 2.6). Bunlar bir tür rahip krallardı ve halk üzerinde önemli dini ve siyasi nüfuzları vardı. Pontus krallık döneminden itibaren protokolde kraldan sonra gelen başrahiplik makamı, Pythodoris'le birlikte politize olmuş ve kralın yanında önemsizleşmiştir (Strab. XII, 3.32; XII, 3.37). Bu tarihten itibaren krala yakın din adamları bu makama atanmaya başlamıştır. Strabon'un akrabalarından Dorylaos bu şekilde başrahip olmuştur (Strab. XII, 3.33; Arslan 2007: 26). Roma döneminde de başrahip atamaları Romalı generallerin ya da imparatorların keyfiyetine kalmıştır. Pompeius'un Arkhelaos'u başrahip olarak atamasıyla başlayan süreç daha sonraki Roma imparatorlarına örnek olmuştur (App. *Mithr.* 114; Strab. XII, 3.34-35; Waddington vd. 1904: 78; Magie 1950: 371; Wilson 1960: 229; Oktan 2008: 67). Caesar MÖ 47 yılında Arkhelaos'un oğlunu görevden alarak yerine Bithynia soylularından Lykomedes'i atamış ve kentin sınırlarını genişletmiştir.³¹ Augustus, Dyteutos'u başrahip olarak atamış ve MÖ 6 yılında kente *colonia* statüsü vermiştir (Strab. XII, 3.35; Waddington vd. 1904: 78; Ramsay 1960: 509). Komana Pontika imparator Tiberius döneminde ayrıcalıklarının büyük ölçüde kaybetmiş ve Pontus Galaticus eyaletine bağlanmıştır (Wilson 1960: 230).

Dinsel bir merkez olmasının da etkisiyle kalabalık bir nüfusa sahip olan Komana Pontika komşu Armenialılar'ın akın ettiği bir ticaret merkeziydi (Strab. XII, 3.36; Erciyas 2012: 128; Erciyas 2001: 140). Özellikle tanrıça adına düzenlenen dini festival zamanlarında çevre köy, kasaba ve kentler-

²⁹ Tanrıça MA savaşçı özelliklerinden dolayı Enyo yada Bellona olarak da bilinirdi (Head 1911: 498).

³⁰ Septimius Severus (Waddington vd. 1904: 80, nr. 11-12); Iulia Domna (Waddington vd. 1904: 80-1, nr. 13, 15).

³¹ Caes. *Bell. Alex.* 66: "Id homini nobilissimo Lycomedi Bithyno adiudicavit..."; App. *Mithr.* 121; Strab. XII, 3.35; Waddington vd. 1904: 78; Wilson 1960: 229; Magie 1950: 371.

den çok sayıda insan kente geliyordu. Kente gelenlerden ve kentin etrafındaki verimli arazilerden elde edilen gelirler sayesinde halk lüks içerisinde yaşıyordu (Strab. XII, 3.36; Budin 1930: 89). Strabon Komana Pontika hakkında şu bilgileri verir:

“... Komana kalabalık bir kenttir ve Armenia'dan gelen tüccarlar için önemli bir ticaret merkezidir ve tanrıçanın eksodos'u zamanında festivale katılmak için kentlerden, kasabalardan, her yerden kadınlar ve erkekler hep birlikte burada toplanırlar. Belirli bazı kişiler daha vardır ki, bir yemine uyarak daima orada yaşarlar, tanrıça onuruna kurbanlar keserler. Yerli halk lüks içinde yaşar ve toprakları bağlarla doludur ve çoğu, kendini tanrıçaya vakfetmiş olan, vücutlarından kazanç sağlayan kadınlardır...” (Strab. XII, 3.36).

Komana Pontika bölgede Hellenistik dönemden itibaren sikke basan nadir kentlerden biridir. VI. Mithridates döneminde basılan ilk sikkelerde KOMANON lejandını görürüz (SNG IX, pl. XLVII, nr. 1260-1265 (MÖ 85-65); Waddington vd. 1904: 79; nr. 1-5; pl. XI, fig. 24-25; Head 1911: 498; BMC Pont. 28, nr. 1; SNGvA 124). Roma imparatorları Caligula, Nero, Nerva, Septimius Severus ve Caracalla dönemlerinde kent sikke basmaya devam etmiştir.³² (Bkz. Resim 4). Komana Pontika *territorium*'unda Lykos Irmağının güneybatısında yer alan Dazimonitis (Kazova, Tokat Ovası) bağcılık, meyvecilik ve hububat tarımının yapıldığı verimli topraklara sahip bir bölgeydi ve demir ve bakır madenleri açısından oldukça zengindi (Strab. XII, 3.15; Arslan 2007: 24; Erciyas 2001: 130; Dönmez 2013: 31; Kocabıyık 2014: 209 vd.; Dönmez 2014: 15; Magie 1950: 179, 1067; Emir 2014: 26; Arslan 2007: 24). Bölgenin güvenliğini Iris kenarında yer alan ve VI. Mithridates'in sarayının bulunduğu Gaziura (Turhal yakınlarında?) kalesi sağlamaktaydı (Strab. XII, 3.15; Head 1911: 498; Magie 1950: 180; Waddington vd. 1904: 82-83, nr. 1-6; Tekin 2007: 164). Hellenistik dönem sikkelerinde yerleşimin adı ΓΑΖΙΟΥΠΩΝ olarak görülür (BMC Pont. 30, nr. 1; SNG IX, pl. XLVII, nr. 1266-1269 (MÖ 100-85); Head 1911: 498).

Kabeira yakınlarındaki Ameria (Ardıçlı?) Pontus bölgesindeki diğer bir dinsel merkezdi. Burada Men Tapınağı bulunuyordu (Strab. XII, 3.31; Cumont vd. 1906: 270; Waddington vd. 1904: 85; Head 1911: 497; Wilson 1960: 244). Pontus kralı Pharnakes tarafından kurulan Ameria, Komana Pontika ve Zela gibi kutsal bir yerleşim olarak saygı görüyordu (Strab. XII, 3.31; Cumont vd. 1906: 270; Arslan 2007: 29-30; Wilson 1960: 243; Emir 2014: 32). Rahipler tarafından kontrol edilen arazilerinde tapınağa bağlı yüzlerce hizmetkar çalışıyordu. Pontus kralları buradaki tapınağa duydukları saygının bir göstergesi olarak krallık yeminini “kralın kaderi ve Pharnakes'in Men'i” olarak değiştirmişlerdir (Strab. XII, 3.31; Wilson 1960: 243). Men-Pharnakou'nun Pontus kralı I. Pharnakes'in koruyucu tanrısı olması da

³² Caligula (Waddington vd. 1904: 79; nr. 6; pl. XII, fig. 1; RPC 2159); Nero (RPC 2161); Nerva (Waddington vd. 1904: 79-80; nr. 7; pl. XII, fig. 2); Septimius Severus (Waddington vd. 1904: 80; nr. 8-12; pl. XII, fig. 3-7; SNGCop. 210; SNGvA 121, 126; SNGvA 6774; BMC Pont. 28, nr. 2); Carcalla (Waddington vd. 1904: 81; nr. 14-15; BMC Pont. 28-9, nr. 3).

Ameria'nın önemini arttırmıştır (Waddington vd. 1904: 87-88, nr. 11,12, 13, 16; Saprykin 2009: 259; Erciyas 2012: 127; Tekin 2007: 165; Dönmez 2013: 34).

SONUÇ

Hellen kültürü Pontus'un iç kesimlerine tam olarak nüfuz edememiştir. İç Pontus olarak adlandırılan Amaseia ve çevresi sahildeki Amisos, Trapezus, Sinope, Kotyora vb. gibi Grek kentlerinin aksine uzun süre Doğu (Pers) etkisinde kalmıştır. Bölgedeki gelenek, görenek ve dini inanışlarda Doğu kökenli öğeler ağır basar. Pontus'ta yaşayan halklar, Hellenistik ve Roma dönemlerinde Hellen kültürüyle tanışmış olsalar da hiçbir zaman bu kültürü tam olarak benimsememişlerdir. Bölgedeki yerleşimler Hellen bakış açısına göre *polis* değil, köy yada kasaba olarak kabul ediliyordu. Bu yerleşimleri Caesar'ın "*oppidum*", Strabon'un ise "*politei*" olarak nitelendirmesi bu görüşü doğrular. Yine antik kaynaklarda geçen "Pompeius'un bölgede birçok kent kurduğu" ifadesi aslında bölgede var olan yerleşimlerin yeniden organize edildiği anlamına gelir. Bölgede gerçek anlamda tek polis Amaseia idi. Zela, Komana Pontika, Kabeira gibi yerleşimler bir kentten daha ziyade dini merkezlerdi. Eupatoria tam olarak bitirilmemiş bir yerleşim yeri idi. Amaseia ve çevresindeki yerleşimler genellikle verimli ırmak vadilerinde yada göl kenarlarında kurulmuştu. Verimli vadilerde kurulan bu yerleşimlerin temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktı. Ancak Komana Pontika gibi dini merkezler ticaretten ve din turizminden büyük kazanç elde ediyorlardı. Tarım Iris, Lykos, Skylaks gibi akarsu vadilerindeki verimli ovalarda yapılıyordu. İklim ılıman olduğu için zeytincilik başta olmak üzere, bağcılık ve meyvecilik yaygındı. Bunun dışında hububat tarımı da yapılmaktaydı. Bölgenin etrafındaki dağlar hayvancılık için çok uygun koşullar sağlıyordu. Yağışlı bir iklime sahip olması, büyükbaş hayvancılığı teşvik etmiştir.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- App. *civ.* (Appianus, *Bella civilia*). *Appian's Roman History*, English translation by H. White I-IV, London, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, (Loeb), 1912-1913.
- App. *Mithr.* (Appianus, *Mithridateios*). *Appian's Roman History*, English translation by H. White, London, Cambridge: Harvard University Press, (Loeb), 1955.
- Caes. *Bell Alex.* (Caesar, *De bello Alexandrino*). *Alexandrian, African and Spanish Wars*, with an English translation by A. G. Way, London-Cambridge: Harvard University Press, (Loeb), 1955.
- Caes. *civ.* (Caesar, *De bello Civili*). *Civil Wars*, with an English translation by A. G. Pasket, London-Cambridge: Harvard University Press, (Loeb), 1914.

- Cass. Dio (Cassius Dio, *Rhomaika*). *Roman History*, with an English translation by E. Carry I-IX, London, Cambridge: Harvard University Press, (Loeb), 1914-1927.
- Eutr. (Eutropius, *Breviarium Historiae Romanae*). *Roma Tarihinin Özeti*, çev. Çiğdem Menzilioğlu, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007.
- Hdt. (Herodotos, *Historiae*). *Herodot Tarihi*, çev. M. Ökmen, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1991.
- Liv. *perioch.* (Livius, *Ab urbe condita librorum periochae*). *Livy, From the Founding of the city*, with an English translation by A.C. Schlesinger, London-New York: (Loeb), 1967.
- Plin. *nat.* (Gaius Plinius Secundus, *Naturalis Historia*). *Pliny Natural History*, with an English translation by H. R. Rackham, W. H. Jones, De E. Eichhoz I-X, London, Cambridge, Massachusetts: (Loeb), 1938-1971.
- Plut. *Alex.* (Plutarkhos, *Alexandros*). *Plutarch's Lives*, with an English translation by B. Perrin, I-IX, London and New York: Harvard University Press, (Loeb), 1959.
- Plut. *Ant.* (Plutarkhos, *Antonius*). *Plutarch's Lives*, with an English translation by B. Perrin, I-IX, London and New York: Harvard University Press, (Loeb), 1959.
- Plut. *Caes.* (Plutarkhos, *Caesar*). *Plutarch's Lives*, with an English translation by B. Perrin, I-IX, London and New York: Harvard University Press, (Loeb), 1959.
- Plut. *Luc.* (Plutarkhos, *Lucullus*). *Plutarch's Lives*, English translation by B. Perrin, London-New York: (Loeb), 1959.
- Plut. *Pomp.* (Plutarkhos, *Pompeius*). *Plutarch's Lives*, English translation by B. Perrin, London-New York: (Loeb), 1959.
- Polyb. (Polybios, *Historiai*). *The Histories*, with an English translation by W.R. Paton, I-VI, London-Cambridge: (Loeb), 1922.
- Ptol. (Claudios Ptolemaios, *Geographika Hyphegegis*). *The Geography*, Translated and edited by Edward Luther Stevenson, New York, 1932.
- Strab. (Strabon, *Geographika*). *The Geography of Strabo*, English translation by H. L. London and New York: (Loeb), 1957.
- Suet. *Caes.* (Suetonius, *De Vita Caesarum*), *The Lives of the Caesars*, ed. by J.C. Rolfe, London: (Loeb), 1951.
- Suet. *Iul.* (Suetonius, *Divius Iulius*), *The Lives of the Caesars*, ed. by J.C. Rolfe, Cambridge-London: (Loeb), 1951.
- Suet. *Ner.* (Suetonius, *Nero*), *The Lives of the Caesars*, ed. by J.C. Rolfe, Cambridge-London: (Loeb), 1951.
- Xen. *anab.* (Xenophon, *Anabasis*), ed. C.L. Brownson, London: (Loeb), 1947.

Modern Kaynaklar

- A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum (BMC)*, V. Hems, P. Gardner, G. F. Hill, W. Wroth, I-XXX, London, 1873-1929.
- ANDERSON, J. George (1903). *Studia Pontica I: A Journey of Exploration in Pontus*, Bruxelles.

- ANDERSON, J. George – F. Cumont – H. Gregory (1910). *Studia Pontica III: Recueil des Inscriptions Grecques et Latines du Pont et de l'Arménie*, Bruxelles.
- ARSLAN, Murat (2005). "Kolkhis Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyasına İlişkin Bazı Notlar", *Arkeoloji ve Sanat*, Yıl: 22 (97), Temmuz-Ağustos: 26-40.
- ARSLAN, Murat (2007). *Mithridates VI Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı*, İstanbul: Odin Yayıncılık.
- BEAN, G. E. (1953). "Pontus Yazıtları", *Belleten*, XVII (66): 151-165.
- BEKKER-NIELSEN, T. (2014). "Neoklaudiopolis'in Araştırma Tarihi Üzerine Notlar (Vezirköprü, Samsun ili)", *Höyük*, 6: 41-58.
- BOSCH, Clemens (1946). "Bithynia Tetkikleri", *Belleten*, X (37): 29-53.
- BOYANA, Hülya (1997). *Bithynia Tanrıları ve Kültleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara (Basılmamış Doktora Tezi).
- BOYANA, Hülya (2006). "Nikomedeia Kenti ve Tanrıça Demeter", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXXIX (25): 171-187.
- BOYANA, Hülya (2015). "Nikomedeia Kenti ve Men Kültü", *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Haluk Selvi, M. Bilal Çelik, Kocaeli: 61-71.
- BRAUND, David-T. Sinclair (1997). "Map 87 Pontus-Phasis", *Barrington Atlas of the Greek and Roman World: Map-By-Map Directory*, R.C.A. Talbert (ed.), Princeton: Princeton University Press: 1226-1242.
- BUDIN, Stephanie L. (1930). "Sacred Prostitution in the First Person", *Prostitutes and Courtesans in the Ancient World*, ed. by Christopher A. Faraone & Laura K. McClure, Wisconsin: The University of Wisconsin Press: 77-94.
- BURRELL, Barbara (2004). *Neokoroi: Greek Cities and Roman Emperors*, Cincinnati Classical Studies, Leiden-Boston: Brill.
- Corpus Inscriptionum Graecarum (CIG)*. Berlin, 1825-1877.
- Corpus Inscriptionum Latinarum (CIL)*. I-XVI. Leipzig, Berlin, 1826-1843.
- CUMONT, F. – E. Cumont (1906). *Studia Pontica II: Voyage d'exploration archéologique dans le Pont et la Petite Arménie*, Brussels.
- ÇİĞDEM, Süleyman-O. Emir (2016a). "Gümüşhane İli'nin Prehistoriası ve İlkçağı Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Gümüşhane Tarihi (İl Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi ve Ekonomisi Sempozyumu Tarih Bildirileri) 25-26 Mayıs 2010*, ed. Bayram Nazır-Kemal Saylan, Gümüşhane, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları: 11-34.
- ÇİĞDEM, Süleyman-O. Emir (2016b). "Geç Hellenistik Dönemde Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin Stratejik Önemi", *Çayeli'nden Erzurum'a Yrd. Doç. Dr. Cemil Kutlu / Armağan Kitap*, ed. S. Kılıç-A. S. Yıldırım, Erzurum: 227-248.
- DÖNMEZ, Şevket (2013). "Öntarih ve Klasik Dönemlerde Amasya: Güncel Arkeolojik Bulgular", *TÜBAR*, (16): 21-56.
- DÖNMEZ, Şevket (2014). "Amaseia Antik Kenti", *Yâr ile Gezdiğim Dağlar: Amasya*, Haz. Filiz Özdem, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları: 9-28.

- EMİR, Osman (2014). *Hellensitik ve Roma Dönemlerinde Pontos (MÖ IV. yy.– MS III. yy.)*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- ERCİYAS, D. Burcu (2001). *Studies in the Archaeology of Hellenistic Pontus: The Settlements, Monuments, and Coinage of Mithridates VI and his Predecessors*, University of Cincinnati, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- ERCİYAS, D. Burcu (2005). *Wealth, Aristocracy and Royal Propaganda Under the Hellenistic Kingdom of the Mithradatids in the Central Black Sea Region in Turkey*, Colloquia Pontica (Book 12), Leiden: Brill Academic Publishers.
- ERCİYAS, D. Burcu (2012). “Komana Arkeolojik Araştırma Projesi”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Sempozyumu (1-3 Kasım 2012)*, Tokat: 127-140.
- FLEISCHER, R. (2009). “The Rock-tombs of the Pontic Kings in Amaseia (Amasya)”, *Mithridates VI and the Pontic Kingdom*, Black Sea Studies 9, ed. by Jakob Munk Højte, Aarhus: Aarhus University Press: 109-120.
- FLETCHER, W. G. (1939). “The Pontic Cities of Pompey the Great”, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 70: 17-29.
- FRENCH, D.H., (1990). “Amasian notes”, *Epigraphica Anatolica*, XV: 135-138.
- FRENCH, D.H., (1996a). “Amasian Notes 4: Cults and Divinities: The Epigraphic Evidence”, *Epigraphica Anatolica*, XXVI: 87-96.
- FRENCH, D. H. (1996b). “Amasian Notes 5: The Temenos of Zeus Stratiotes at Yassıçal”, *Epigraphica Anatolica*, XXVII: 75-92.
- GÜVELOĞLU, Ali (2013). “Antikçağ’da Karadeniz’de Balık ve Balıkçılık”, *II. Canik ve Değerleri Sempozyumu*, vol. II, ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun: 727-742.
- HAZEL, John (2002). *Who’s Who in the Greek World*, London & New York: Routledge.
- HEAD, B.V. (1911). *Historia Numorum (A Manual of Greek Numismatics)*, London: Clarendon Press.
- HECKEL, Waldemar (2006). *Who’s Who in the Age of Alexander the Great (Prosopography of Alexander’s Empire)*, Oxford: Blackwell Publishing.
- HONIGMANN, E. (1931). “Strabon”, *RE*, XI: 76-151.
- Inscriptiones Graecae ad res Romanas Pertinentes (IGR)*, ed. R. Cagnat-J. Toutain, I-IV, Paris, 1906-1928.
- IŞIK, Adem (2001). *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İPLİKÇİOĞLU, Bülent (2007). *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- JONES, A. H. M. (1998). *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford: Oxford University Press.
- KAYA, Barış (2013). *Mithridates VI Eupator’un Karadeniz Faaliyetleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

- KAYA, M. Ali (2015). "Anadolu'da Roma Egemenliği ve Pompeius'un Siyasal Düzenlemeleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIII: 163-173.
- KOCABIYIK, C. (2014). "Chiliocomum, 'Bin Köylü Ova' Amasya'nın Kuzey Batısında Hellenistik ve Roma Dönemi Yerleşim Düzeninde Meydana Gelen Değişiklikler", *Arkeoloji'de Bölgesel Çalışmalar Sempozyum Bildirileri*, (ed. D. Burcu Erciyas / E. Sökmen), İstanbul: 209-218.
- LAFLI, Ergün-Sami Patacı (2012). "Roma Dönemi'nde Tokat İli'nin Arkeolojisi ve Tarihi: Neocaesarea (Niksar) ve Zela (Zile) Kentleri", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Sempozyumu (1-3 Kasım 2012)*, Tokat: 207-230.
- MAGIE, David (1950). *Roman Rule in Asia Minor I-II*, Princeton.
- MAREK, Christian (1993). *Stadt, Ära und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia*, Tübingen.
- MAREK, Christian (2003). *Pontus et Bithynia: Die Römischen Provinzen im Norden Kleinasien*, Mainz: Philipp von Zabern.
- MITCHELL, Stephen (1993). *Anatolia, Land, Men, and Gods in Asia Minor*, Oxford.
- MITFORD, T. B. (1991). "Inscriptiones Ponticae-Sebastopolis". *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 87: 181-243.
- MITFORD, T. B. (1996). "Map 64 Caesarea-Melitene", *Barrington Atlas of the Greek and Roman World: Map-By-Map Directory*, ed. by R.C.A. Talbert, Princeton: Princeton University Press: 985-995.
- OKTAN, M. (2008). "Roma Cumhuriyet Döneminde Pontos'da Yapılan Düzenlemeler", *Anatolia*, 34: 47-75.
- OLSHAUSEN, E. (2002). "Amasea", *Brill's New Pauly Antiquity*, ed. by H. Cancik and H. Schneider, Vol. 1, Leiden-Boston: 560.
- OLSHAUSEN, E.-J. Niehoff (2007). "Pontus", *Brill's New Pauly Antiquity*, ed. by H. Cancik and H. Schneider, Vol. 11, Leiden-Boston: 607-610.
- Orientis Graeci Inscriptiones Selectae (OGIS)*, 1903-1982.
- PEKCAN YALÇINER, N. (1988-1992). "Lâdik-Niksar-Erbaa Yöresinin Jeomorfolojisi Üzerine Bazı Gözlemler", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, 3: 175-188.
- PODOSSINOV, A. V. (2012), "Bithynia, Paphlagonia and Pontus on the Tabula Peutingeriana", *The Black Sea, Paphlagonia, Pontus and Phrygia in Antiquity: Aspects of archaeology and ancient history*, ed. by Gocha R. Tsetsckhladze, Oxford: BAR International Series: 203-206.
- RADT, S.-K.L. Elvers (2008). "Strabo", *Brill's New Pauly Antiquity*, ed. by H. Cancik and H. Schneider, Vol. 13, Leiden-Boston: 865-869.
- RAMSAY, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev: M. Pektaş, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- SAPRYKIN, Sergej Ju. (2009). "The Religion and Cults of the Pontic Kingdom: Political Aspects", *Mithridates VI and the Pontic Kingdom*, Black Sea Studies 9, ed. by Jakob Munk Højte, Aarhus: Aarhus University Press: 249-275.
- SØRENSEN, S. L. (2015). "Oath Inscription from Neapolis", *Cedrus*, çev: G. Girdivan, III: 269-276.

- SÖKMEN, Emine (2005). *'Temple States' of Pontus: Comana Pontica and Zela*, Middle East Technical University, Institute of Social Sciences, Ankara (Unpublished MA Thesis).
- STROBEL, K. (2003). "Cappadocia", *Brill's New Pauly Antiquity*, vol. 2: Leiden-Boston: 1073-1076.
- Sylloge Nummorum Graecorum (SNG)*. Vol. IX, Part I: The Black Sea, London: British Museum Press, 1993.
- Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland (SNGvA)*. Sammlung v. Aulock, (Berlin, 1957-1968).
- ŞAHİN, Nuran (2001). *Zeus'un Anadolu Kültleri*, İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- ŞAROĞLU, G. (2010). *Kappadokia, Pontos, Paphlagonia, ve Kilikia Bölgele-ri'nin Dağları*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- TEKİN, Oğuz (2007). *Eski Anadolu ve Trakya*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÜRETEN, Hüseyin (2012). "Amasya Müzesi'nde Sergilenen İki Buluntu Işığında Roma Dönemi'nde Amaseia: Neyi Biliyoruz? Neyi Bilmiyoruz?", *Karadeniz Araştırmaları*, Güz (35): 191-206.
- WADDINGTON W.H. vd. (1904). *Recueil général des monnaies grecques et romaines de l'Asie Mineure: Pont et Paphlagonia*, Paris.
- WELLESLEY, K. (1953). "The Extent of the Territory Added to Bithynia by Pompey", *Rheinisches Museum für Philologie*, Neue Folge, 96 (4): 293-318.
- WILSON, D.R. (1960). *The Historical Geography of Bithynia, Paphlagonia and Pontus in the Greek and Roman Periods*, B. Litt. Thesis, Oxford.
- WILSON, D.R. (1976). "Amaseia", *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, ed. by R. Stillwell, William L. MacDonald, M.H. McAlister, Princeton: Princeton University Press: 47.

RESİM, SİKKE VE HARİTALAR

Resim 1: Amaseia Akropolis'inin Eteklerinde Pontus Krallarına ait Kaya Mezarları (Dönmez 2013: 30)

Resim 2: Caracalla. MS 207. Amaseia. Bakır sikke. Ön yüz: AV KAI M AVP ANTΩNINOC, Arka yüz: AΔP CEV ANT AMACIAC, Zeus Stratios Sunağı (SNGCop. 112; BMC Pont. 10, nr. 30).

Resim 3: Septimius Severus. MS 205-206. Zela, Pontos. Bakır Sikke. Ön yüz: AY KAI L CEPTI CEOYHROC AYG, Arka yüz: ZHLITWN TOY PONT, ET RMB. (SNGvA 6790).

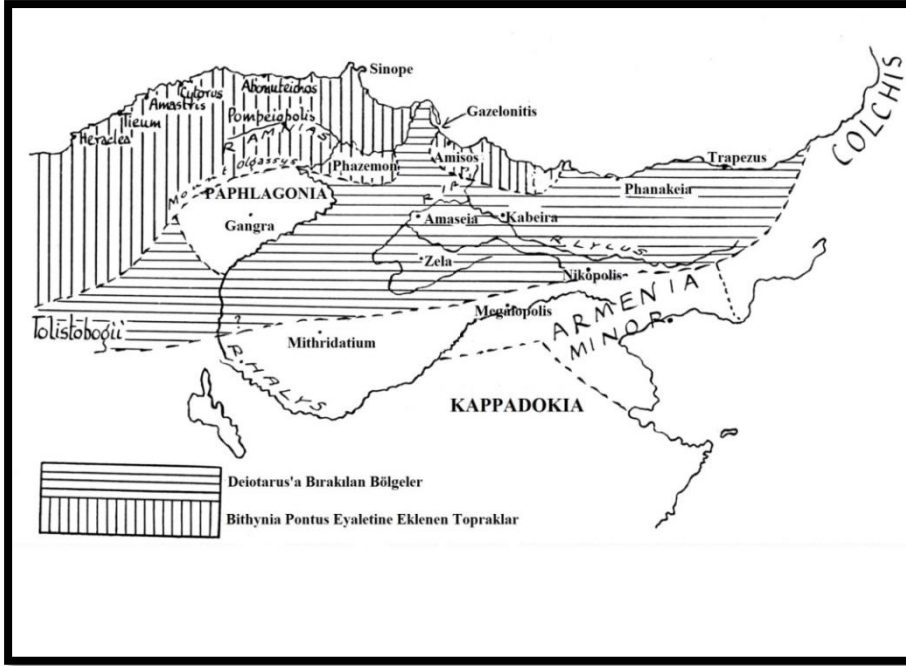

Resim 4: Septimius Severus. MS 193-211. Komana, Pontos. Bakır Sikke. Ön yüz: AY KL CEP CEOYHPOC. Arka yüz: IEPOKAICA KOMANEON, ET BOP. (SNGvA 126).

Resim 5: Caracalla. MS 209-210. Neokaesarea, Pontos. Bakır sikke. Ön yüz: AY KAI M AURHL ANTWNINOC, Arka yüz: KOI PONT NEO KAI MHTRO. (SNGvA 6760).

Strabon'a Göre Antikçağda Amaseia ve Çevresi

Resim 6: MÖ 63'de Pompeius'un Bithynia Eyaletine Kattığı Pontus Toprakları
(Wellesley 1953: 306)